

## РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

### THE DEVELOPMENT OF NATIONAL NETWORKS OF LEGAL EDUCATION

Проскурняк О.Г.,

*аспірант кафедри філософії та теорії права*

*Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

Статтю присвячено дослідженню особливостей розвитку національних мереж юридичної освіти. Проаналізовано умови та порядок становлення юридичної освіти у Великобританії, США та Німеччині.

**Ключові слова:** юридична освіта, професійна освіта, римське право, прецедентний і сократівський методи навчання, університет, коледж.

Статья посвящена исследованию особенностей развития национальных сетей юридического образования. Проанализированы условия и порядок развития юридического образования в Великобритании, США и Германии.

**Ключевые слова:** юридическое образование, профессиональное образование, римское право, прецедентный и сократовский методы обучения, университет, колледж.

The article investigates peculiarities of national networks of legal education. Also were analyzed the conditions and procedure of formation of legal education in the UK, US and Germany.

**Key words:** legal education, professional education, Roman law, precedent and Socratic teaching methods, university, college.

**Постановка проблеми.** Дослідження умов розвитку національних мереж юридичної освіти у Великобританії, США та Німеччині, з'ясування специфіки моделей юридичної освіти цих країн є надзвичайно важливим з огляду на необхідність реформування та вдосконалення вітчизняної системи юридичної освіти.

**Стан опрацювання.** Питання розвитку національних мереж юридичної освіти є малодослідженим. Окремі питання теорії та історії сучасної зарубіжної юридичної освіти досліджували Р.В. Антропов, В.С. Бігун, І.С. Бойко, К.А. Жебровська, Ю.А. Задорожний, Г.П. Клімова, О.В. Мінченко, Т.О. Потапенко, Ю.В. Пуздрач, Ю.О. Роскопіна, О.В. Тарасова та інші.

**Мета статті** полягає у з'ясуванні особливостей формування національних мереж юридичної освіти у Великобританії, Сполучених Штатах Америки та Німеччині.

**Виклад основного матеріалу.** Юридична освіта зародилась в античному світі. Первісною формою античної юридичної освіти були атеней, які за змістом освіти нагадували риторські школи. Термін «атеней» (лат. *ateneum*) походить від назви міста Афіни як освітнього центру античного світу або від імені богині Афіни як покровительки мудрості.

Перший атеней у Римі був заснований 135 року імператором Адріаном. До спеціальностей школи належали риторика, граматики, філософія, логіка і право. Пізніше римський атеней отримав назву «римської школи», зберігаючи своє значення до V ст.

Використовуючи римський досвід, імператор Феодосій заснував у 425 р. атеней у Константинополі під назвою аудиторіум. У ньому вивчали медицину, філософію і право. Із 31 професора атенею юристів у 425 р. було 2. Вони брали участь у створенні знаменитого «Зводу цивільного права» Юстиніана. У 533 р. Юстиніан видав спеціальну конституцію

(закон) про введення курсу п'ятирічного юридичного навчання для оволодіння його Інституціями, Дигестами і Кодексом загалом.

У 848 р. константинопольський атеней отримав статус університету. Тоді його назвали «пандиактеріоном». У сучасних публікаціях поширена назва «магнаврська школа» (від назви магнаврського палацу, де вона розташовувалась). Після взяття Константинополя у 1204 р. хрестоносцями університет припинив своє існування.

Майже всі середньовічні європейські університети скопіювали структуру константинопольського, який складався із чотирьох навчальних підрозділів (шкіл): богословського, юридичного, філософського і медичного. У XIII ст. вони почали називатися факультетами. Вперше термін «факультет» (*facultas*) вжив папа Гонорій III у 1219 р. у своєму посланні до паризького університету. Ним папа позначав окрему сферу знання чи галузь науки, здатність викладати їх [5, с. 128].

Становлення університетів у період Середньовіччя значною мірою було пов'язане з розвитком міст. Особливо інтенсивно вони розвивалися в Італії. Тому не випадково саме там у 1077 р. був заснований Болонський університет, який спершу був школою, де на основі римського права розроблялись юридичні норми.

XII століття у Європі отримало назву юридичного (її ввів Ф. Мейтленд), зокрема й тому, що після успіху Болонського університету розпочався бум юридичної освіти. Якщо у XII ст. було засновано 2 університети (зокрема, Паризький), то у XIII ст. – 12, у XIV – 21, у XV – 28 [11, с. 8].

Становлення юридичної освіти в Англії пов'язують з іменем одного з найвидатніших представників ранніх глосаторів Вакарієм, який у 1144 р. на запрошення архієпископа Кентерберійського приїхав до Англії і почав читати лекції з римського права спочатку в Кентербері, а потім в Оксфорді.

Найдавнішим англійським університетом є Оксфордський. Точна дата його заснування невідома, але є свідчення, що викладання велось там уже з 1096 р. [7, с. 217]. Трохи пізніше, у 1209 р. був заснований Кембриджський університет. Тоді за обвинуваченням у бешкетуваннях, які призвели до загибелі кількох університетських викладачів, в Оксфорді було страчено двох студентів, після чого університет охопили заворушення. Більшість бунтівників пішли з альма-матер і влаштувались у Кембриджі.

Обидва перші англійські університети користувалися підтримкою королів і церкви, яка полягала в поступовому отриманні низки привілеїв (звільнення від сплати низки податків, зобов'язання міських властей щорічно підтверджувати права університетів тощо). За своєю організаційною структурою вони належать до федеративних або колегіальних університетів (*collegiate universities*), тобто університетів, основу яких складають коледжі, наділені широкою автономією. Сьогодні в університеті Кембриджа – 29 коледжів, в університеті Оксфорда – 39 [10, с. 182].

Але так склалося, що в англійських Оксфорді і Кембриджі, як і в інших перших європейських університетах, насамперед готували богословів. Та якщо в Італії чи Франції в університетах також вивчали юриспруденцію, то в Англії юристів-практиків готували в Судовому подвір'ї (*Inn of Court*) між Лондоном і Вестмінстером.

«*Inns of Court*» були добровільними товариствами, непривілейованими і некорпоративними. Вони були чимось на кшталт колегій, коледжів або тред-юніону. Таких колегій із тих часів і дотепер усього чотири – Іннер-темпл, Міддл-темпл, Лінкольн-інн, Грейз-інн. Перша колегія отримала назву Лінкольнської, оскільки розташовувалась у будинку, що належав графу Лінкольну. Пізніше виникли ще три колегії: Грейська (названа на честь попереднього власника будинку Грея), внутрішній Темпл і середній Темпл (розташовані на місці колишніх володінь тамплієрів).

З моменту свого створення «*Inns of Court*» були присвячені технічному дослідженню саме англійського права, на відміну від університетів, у яких викладалось римське право. Суть навчання полягала в тому, що студенти слухали аргументи в суді й обговорювали закони між собою [4, с. 28].

Таким чином, університетська юридична освіта в Англії XVII – XVIII ст. мала за мету підготовку джентльменів. Підготовка юристів-практиків здійснювалась поза університетами – в іннах.

У Німеччині до кінця XIV ст. юридичної освіти майже не було, оскільки у загальноєвропейській системі освіти вона взагалі не передбачалась. У монастирських і церковних школах раннього Середньовіччя юридичні знання подавались тільки в рамках засвоєння так званих «семи вільних мистецтв» (зокрема, граматики, риторики та діалектики).

Першим німецьким університетом став Гейдельберзький університет імені Рупрехта і Карла (на момент заснування у 1386 р. він був четвертим за віком на території Священної Римської імпе-

рії німецької нації після Болонського, Празького і Віденського університетів).

Вслід за Гейдельбергом юридична освіта була започаткована у Кельні (1388 р.), Ерфурті (1392 р.), Вюрцбурзі (1402 р.), Лейпцігу (1409 р.), Ростоці (1419 р.), Фрайбурзі (1456 р.), Базелі (1459 р.), Трірі (1477 р.), Майнці і Тюбінгені (1477 р.), Марбурзі (1527 р.), Єні (1558 р.), Геттінгені (1734 р.) [15].

Загалом XVII – XVIII ст. в історії юридичної освіти – це період кризи і зміни науково-педагогічної платформи. Особливо примітний у цьому розумінні приклад Німеччини, хоча, як відзначають у самій Німеччині, «історія юридичної освіти – це історія невдалої спроби її реформування» [3, с. 209]. На зміну схоластичній традиції були прийняті раціональні методи пізнання, переосмислення практики.

Регламентованих умов вступу до університетів не існувало майже до початку XIX ст. Разом із канонічним правом вивчалось римське право на основі кодифікації Юстиніана. У XVII – XVIII ст. у німецьких університетах почалось вивчення державного права, кримінального права, історії німецької держави, міжнародного, трудового, сімейного, спадкового, вексельного права, історії права [1]. Але до кінця XIX ст. зберігалась негласна перевага романістів під час розподілу питомої ваги навчальних дисциплін.

У свою чергу, простежити генезис юридичної освіти Німеччини на прикладі окремих університетських шкіл у новий час дозволяє наукова праця німецького вченого Клауса-Петера Шредера (*Klaus-Peter Schröder*) «Університет для юристів і фахівців. Гейдельберзький юридичний факультет у XIX і XX ст.», яка розкриває умови та закономірності історичного розвитку цієї престижної вищої школи [17, р. 744].

Під впливом англійської традиції відбулось становлення системи юридичної освіти в США. В англійських колоніях поступово почали використовувати погляди професіоналів, які пройшли навчання в англійських судових іннах. Тому до кінця війни в США за незалежність у кожному штаті була функціонуюча адвокатура. Офіційна підготовка або програма навчання клерка (*clerkship program*) уперше з'явилась у Нью-Йорку в 1730 р. Тоді вимагався семирічний підготовчий курс. У 1756 р. до п'яти років підготовки клерка та іспиту додалися чотирирічна підготовка у коледжі [16].

Альтернативою такій формальній юридичній освіті (учнівству в адвокатській конторі) стали приватні юридичні школи. Перша така платна юридична школа була створена у 1784 р. суддею Теппінгом Рівом у Лічфілді (штат Коннектикут). У ній викладались основи права, але наголос робився на комерційному праві. Крім лекційних занять, студенти мали можливість проходити підготовку у формі навчальних судових дебатів. Вона діяла до 1833 р. і тривалий час була зразком для інших юридичних шкіл. Частина з них проіснувала досить недовго, що було зумовлено жорсткою конкуренцією з боку шкіл права при університетах, які поступово набирали сили [6, с. 133].

До 1888 р. в США не існувало чіткої відмінності між назвами «університет» і «коледж» стосовно вищого навчального закладу. Наприклад, Гарвардський і Колумбійський університети спочатку називалися коледжами [12, с. 6]. Гарвардський університет був заснований у 1636 р., Пенсільванський – у 1749 р., Принстонський – у 1746 р., Колумбійський – у 1754 р., Нью-Йоркський – у 1831 р. [13]. З ініціативи Т. Джефферсона була створена перша кафедра права в коледжі Уїльяма і Мері [9, с. 32]. Але першою правничою школою «університетського гатунку» вважають школу права Гарвардського університету, в якому у 1816 р. на пожертви було засновано кафедру права. Хоча формально перша університетська програма юридичної освіти була представлена в університеті Мериленда у 1812 р. Швидко виникли й інші правничі школи, зазвичай афілійовані з університетами. У 1850 р. їх було вже 15, у 1860 р. – 21, у 1870 р. – 31, у 1880 р. – 41, у 1890 р. – 61, а у 1900 р. – 102 [2, с. 48–49].

Подальшому розвитку юридичної освіти в США сприяло прийняття закону Морілла (“Morill act”, 1862 р.). Саме він законодавчо заклав основи професійної освіти в США на базі університетів.

Американська модель юридичної освіти утвердилась у 70-ті роки XIX ст. як результат реформаторської діяльності декана факультету права Гарвардського університету Крістофера Лангделла. Ця модель ґрунтується на книжному дусі, систематичному вивченні права, аналізі практичних казусів, прецедентному і сократівському методах навчання.

Важливу роль в утвердженні нових стандартів юридичної освіти в США відіграли Асоціація юристів Нью-Йорка (1870 р.), Асоціація американських юристів (1878 р.) і Асоціація американських юридичних шкіл (1899 р.). Обов'язковою умовою здобуття юридичної освіти стала наявність диплома коледжу чи будь-якого університетського факультету, тобто вона стала другою вищою освітою. Це перешкодило перетворенню юридичної освіти у різновид масової освіти, культивувало її вибірковий, елітний характер.

У XX ст. за кількістю юридичних вищів та їх студентів США вийшли на перше місце у світі. Старовинні елітні університети США на Атлантичному узбережжі (крім Стенфорда, оскільки він на Тихоокеанському узбережжі) утворюють так звану Лігу Плюща.

XIX ст. стало періодом інтенсивного розвитку другого покоління британських вузів. Нові університети були створені у Лондоні і Дархемі (1836 р.), Манчестері (1851 р.), Бірмінгемі (1836 р.), Ліверпулі (1903 р.), Лідсі (1904 р.), Шеффілді (1908 р.), Брістолі (1909 р.), Редінгу (1926 р.) та ін.

Більшість університетів другого покоління, на відміну від Оксфорда і Кембриджа, є унітарними, організованими на основі факультетів.

Третє покоління британських вузів виникло після Другої світової війни, коли були засновані університети в Нотінгемі (1952 р.), Сассексі, Уорвіці, Кенті і Ессексі (60-ті рр.). У 1969 р. виник Британський відкритий університет, засновником якого була англій-

ська королева, а канцлером був призначений спікер Палати громад.

Вища освіта у Великобританії – це своєрідний знак якості. Вона дозволяє отримувати найбільш актуальні на сучасному ринку праці знання і навички, що роблять випускників британських навчальних закладів затребуваними провідними компаніями світу. Сьогодні іноземці становлять 15–25% від загальної кількості студентів у Великобританії.

Своєрідним був розвиток юридичної освіти XIX ст. у Німеччині. Німецькі університети стали загальноновизнаними лідерами в науковому світі Західної Європи. Перші дві третини XIX ст. юридичну освіту відзначала чітко виражена теоретична спрямованість із переважним вивченням приватно-правових дисциплін. Ріст викладання публічно-правових дисциплін був пов'язаний із процесом об'єднання Німеччини у 1871 р. Централізованій державі потрібні були службовці нової формації, які добре володіли не лише земельним (Landrecht), а й загальнонімецьким правом. У зв'язку з цим на юридичних факультетах почали створюватися відділення адміністративного права для підготовки майбутніх державних чиновників і власне юридичні відділення, які випускали служителів правосуддя.

Остаточна система юридичної освіти Німеччини склалася після прийняття загальнонімецького Цивільного уложення 1896 р. На з'їзді юристів в Айзенаху був вироблений компромісний проект навчального плану для юридичних факультетів. З того часу розвиток юридичної освіти пішов шляхом посилення правничої спрямованості навчального процесу і скорочення теоретичних та історико-правничих циклів.

Другою особливістю підготовки юристів у Німеччині є дворівневість юридичної освіти. Формально успішно складений перший юридичний іспит справді означає закінчену університетську освіту. Однак він не дає доступу до регламентованих юридичних професій. Для цього необхідне складення другого державного іспиту, який досі залишається повністю державним. Саме цей державний іспит і завершує професійно-підготовчу практику, після чого юрист одержує придатність до суддівської посади та отримує повний доступ до юридичних професій [14, с. 24–25].

Сьогодні юристів у ФРН готують на 44 юридичних факультетах університетів та у 36 професійних вищих навчальних закладах. Останні готують переважно юристів-економістів, які не вправі стати судьями, нотаріусами та адвокатами (проте вони можуть бути держслужбовцями, працювати юристами в комерційних та інших структурах) [8, с. 105]. Фактично всі навчальні заклади ФРН державні. Єдиний приватний юридичний вуз Німеччини – це вища юридична школа ім. Бучеріуса в Гамбурзі.

**Висновки.** Проведене дослідження дозволило виявити особливості розвитку національних мереж юридичної освіти у Великобританії, США та Німеччині. Університетська юридична освіта Англії у XVII – XVIII ст. характеризувалася підготовкою

джентльменів, а підготовка юристів-практиків здійснювалась поза університетами – в судових іннах. Сучасна вища освіта у Великобританії дозволяє отримувати найбільш актуальні на ринку праці знання і навички, що роблять випускників британських навчальних закладів затребуваними провідними компаніями світу. Утвердженню університетської юридичної освіти в США сприяло прийняття закону Морілла. Сучасна американська модель юридичної освіти ґрунтується на систематичному вивченні

права, аналізі практичних казусів, прецедентному і сократівському методах навчання. Система юридичної освіти Німеччини остаточно склалася після прийняття загальнонімецького Цивільного уложення 1896 р. Вона характеризується дворівневістю, оскільки повноцінний доступ до юридичної професії отримують лише випускники, що успішно склали два державних іспити. Готують правників у Німеччині на 44 юридичних факультетах університетів, лише один з яких є приватним.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антропов Р.В. Юридическое образование в Германии в историческом аспекте / Р.В. Антропов // Genesis: исторические исследования. – 2015. – № 6. – С. 311–321.
2. Бігун В.С. Юридична професія та освіта. Досвід у США у порівняльній перспективі / В.С. Бігун. – К. : Юстиніан, 2006. – 272 с.
3. Бойко І.С. Підготовка юристів у сфері морського права у системі юридичної освіти / І.С. Бойко // Правове регулювання економіки. – 2013. – № 13. – С. 205–212.
4. Жебровська К.А. Особливості моделей юридичної освіти в США / К.А. Жебровська // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 5. – С. 27–29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.pap.in.ua/5\\_2014/7.pdf](http://www.pap.in.ua/5_2014/7.pdf).
5. Задорожний Ю.А. Зародження та формування юридичної освіти в країнах Західної Європи / Ю.А. Задорожний // Проблеми вдосконалення підготовки юристів: професійні та морально-етичні аспекти : зб. матер. наук.-метод. конф. (м. Київ, жовтень 2008 р.). – К. : КНЕУ, 2008. – С. 127–131.
6. Клімова Г.П. Вища юридична освіта у США як чинник формування правової культури американських громадян / Г.П. Клімова // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – 2013. – № 3. – С. 132–139.
7. Лісунова І. Оксфордський університет – один із найбільших у Європі / І. Лісунова, В. Павленко // Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : зб. наук. праць / за заг. ред. С.С. Вітвицької, Н.М. Мирончук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – С. 217–221.
8. Мінченко О.В. Юридична освіта в США, ФРН та Австрії: порівняльно-правове дослідження / О.В. Мінченко // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Серія «Право та державне управління». – 2011. – № 1. – С. 103–107.
9. Николаев Б.Н. Развитие правового регулирования высшего образования в США в XVIII – XIX веках / Б.Н. Николаев // История государства и права зарубежных стран. – 2008. – № 5. – С. 32–34.
10. Потапенко Т.О. Особливості організації системи вищої освіти Великобританії (др. пол. XX ст.) / Т.О. Потапенко // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки». – 2012. – Вип. 20. – С. 182–184.
11. Пуздрач Ю.В. Почему XII век в истории Европы назван юридическим? / Ю.В. Пуздрач // Международное публичное и частное право. – М. : Юрист, 2013. – № 3. – С. 7–9.
12. Роскопіна Ю.О. Професійна підготовка юристів в університетах США : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / Ю.О. Роскопіна. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 20 с.
13. Тарасова О.В. Вища освіта в США: сучасний стан та пріоритети розвитку / О.В. Тарасова // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – № 3. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps\\_2011\\_3\\_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_3_9).
14. Хелланд А. Юридична освіта в Німеччині / А. Хелланд, М. Вендіш // Право України. – 2009. – № 1. – С. 22–28.
15. Köbler G. Zur Geschichte der juristischen Ausbildung in Deutschland / G. Köbler // JuristenZeitung (JZ). – 1971. – № 23/24. – P. 768–773.
16. Stein R.M. The Path of Legal Education from Edward I to Langdell: A History of Insular Reaction, 57 / Ralph Michael Stein. – Chi.-Kent L. Rev. 429 (1981). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digitalcommons.pace.edu/lawfaculty/228/>.
17. Schröder K.-P. Eine Universität für Juristen und von Juristen. Die Heidelberger Juristische Fakultät im 19. und 20. Jahrhundert / K.-P. Schröder. – Tübingen, 2010.